

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Νίκος Καζαντζάκης:

ένα πουλί πάνω από την άβυσσο

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΝΤΗΣ*

«Παρομοιάζω τον Καζαντζάκη με τους ποντοπόρους στους περασμένους αιώνες. Οι θαλασσοπόροι εκείνοι, που έπρεπε ν' ανιχνεύσουν τις στεριές και τις θάλασσες -και βεβαίως μερικοί χάνονταν και μερικοί το κατόρθωναν κι επιτέλους έβρισκαν αυτό που ήθελαν- βρήκαν τ' ακρωτήρια, τις θάλασσες...

Ο Καζαντζάκης ήταν ένας μεγάλος ανιχνευτής του ανθρώπινου πνεύματος», είχε πει ο Ειρηνάιος Γαλανάκης, μιλώντας στο επιστημονικό διήμερο «Νίκος Καζαντζάκης - Σαράντα χρόνια από το θάνατό του».

Ο Νίκος Καζαντζάκης πλήρωσε ακριβό τίμημα γιατί πάντοτε είχε το θάρρος της γνώμης του. Αγαπήθηκε με πάθος αλλά ταυτόχρονα μισήθηκε με μανία. Οι φίλοι και οι εχθροί του διαπερνούσαν όλα το φάσμα του πολιτικού κόσμου, πράγμα σπάνιο από τη μία πλευρά, μα και δείγμα της δύναμης της σκέψης, της διεισδυτικότητας της φωνής του.

-Ο Θεός να τα φέρει δεξιά! Είπα σκουντρώοντας.

-Ο Θεός να τα φέρει αριστερά! Διόρθωσε ο Ζορμπάς. Ως τώρα, με τη δεξιά, προκοπή δεν είδαμε.

Ν. Καζαντζάκης «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά».

Ο Νίκος Καζαντζάκης πάλεψε να επαναπατρίσει του Έλληνες πρόσφυγες, από τη μακρινή Οδησό, αντιμετωπίζοντας τις μηχανορραφίες στελεχών της κυβέρνησης της εποχής που πίστευαν πως οι πρόσφυγες έφερναν μαζί τους το... «μικρόβιο του μπολσεβικισμού». Από την άλλη μεριά, από τη μεριά των εγχώριων υποστηρικτών της επανάστασης αντιμετωπίστηκε με καχυποψία, αν όχι με εχθρότητα, η οποία κρατά ως τις μέρες μας. Για παράδειγμα, ο Κώστας Αυγητίδης, στο βιβλίο του: «Η στρατιωτική επέμβαση των καπιταλιστικών χωρών ενάντια στη Σοβιετική Ρωσία και η Ελλάδα 1918-1920», έκδοσης της Σύγχρονης Εποχής το 1999, γράφει: «Αποστέλλει (η κυβέρνηση Βενιζέλου) πράκτορες του στην Ανεξάρτητη Σοσιαλιστική Πολιτεία της Γεωργίας για να υπονομεύσει το νέο καθεστώς. Το 1919-1920 έστειλε το λογιότυπο Ν. Καζαντζάκη μαζί με το συνταγματάρχη Ηρακλή Πολεμαρχάκη και άλλους Κρητικούς του στενού του περιβάλλοντος, με εντολή ν' αποτραβήξουν τους Έλληνες της Γεωργίας από το σοσιαλισμό».

Ο Νίκος Καζαντζάκης βρέθηκε αρκετές φορές στην ΕΣΣΔ, σαν επίτιμος προσκεκλημένος της Σοβιετικής κυβέρνησης σε εκδηλώσεις της. Με τις δικές του ενέργειες επαναπατρίστηκαν γύρω στους 15-20 χιλιάδες Έλληνες. Ο ίδιος ο Καζαντζάκης στα ταξίδια του στην Σοβιετική Ένωση, περιγράφει με λαμπερά χρώματα τις εντυπώσεις του από την εμπειρία της επαναστατικής εφόδου της

εργατικής τάξης στη χώρα. Σε όλα του σχεδόν τα έργα, από τότε, επιστρέφει στο σημείο ορόσημο του κόσμου, στην Οκτωβριανή Επανάσταση αλλά ειδικά σε δύο κείμενα του, στο «Ταξιδεύοντας, Ρωσία» και στο «Τόντα Ράμπα», μιλά αναλυτικά για τις εντυπώσεις του από εκείνη την περίοδο. Μιλά βέβαια και σε πολλά γράμματα για αυτή την εμπειρία, στα Γράμματά του στον Π. Πρεβελάκη.

Η ματιά του Νίκου Καζαντζάκη, διεισδυτική, αποθεώνει τον επαναστατικό οργασμό των λαών της Ρωσίας, εκστασιάζεται μπροστά στη πρωτόφαντη λαϊκή ενεργοποίηση και δράση, αλλά ταυτόχρονα διακρίνει, προφητικά, τα τρωτά σημεία της επανάστασης, τις «θρηνσκευτικές» της εφαρμογές, την απαρχή της παρακάραξης μιας φιλοσοφικής κοσμοθεωρίας.

Γράφει χαρακτηριστικά στο «Ταξιδεύοντας-Ρουσία»:

Ο νεαρός καθηγητής της Κοινωνιολογίας στο Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας αναλύει με βεβαιότητα και σαφήνεια όλους τους οικονομικούς παράγοντες της αρχαίας ελληνικής εποχής κι αποδείχνει πως το χαμόγελο που έχουν οι Κόρες στην ακρόπολη της Αθήνας οφείλεται σε οικονομικά αίτια.

Οι ακροατές, ορθόδοξοι μαρξιστές, δέχονται τη σοφήν εξήγηση αδιάστατα και ξεπούν σε χειροκροτήματα.

Εγώ χαμογέλασα. Κι ο νεαρός καθηγητής στράφηκε νευριασμένος.

-Γιατί χαμογελάτε;

-Σας βεβαιώνω, σύντροφε καθηγητή, αποκρίθηκα, το χαμόγελό μου δεν οφεί-

λεται σε οικονομικά αίτια.

Ο Καζαντζάκης παρακούθησε τις υπόγειες και φανερές διεργασίες που οδήγησαν στον διαμελισμό της Πολωνίας, όπως προέβλεπε το Σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντρομπ. Έζησε από κοντά τον Ισπανικό εμφύλιο, έζησε τις ωδίνες του τοκετού της Κινεζικής επανάστασης, βίωσε την ανθρωποφαγία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, όπου κινδύνεψε και ο ίδιος να χάσει τη ζωή του από την πείνα.

«Ο Καζαντζάκης είχε προσκληθεί στην Αγγλία από το Βρετανικό Συμβούλιο σα φιλοξενούμενος του, μα καθώς αναγράφει τελευταία ο τύπος, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το βρετανικό έδαφος σαν ανεπιθύμητος... [...] Ο Καζαντζάκης έγινε ανεπιθύμητος στην Αγγλία, επειδή δήλωσε στους ανθρώπους του Φόρεϊν Όφισ, την ορθόδοξη δημοκρατική πίστη του κι ακόμα επειδή όταν τον ρωτήσανε ποια είναι κατά τη γνώμη του η πραγματική δύναμη της Αριστεράς στην Ελλάδα, είχε την ελπίκρεια να πει πως είναι πολύ μεγαλύτερη από το 9,3% των ξένων παρατηρητών. Ύστερα απ' αυτό ο Καζαντζάκης θεωρήθηκε ανεπιθύμητος. Μα επειδή το πράγμα ήταν κάπως χοντρό [...] εφευρέθηκε η δικαιολογία της «καταστρατηγίσεως των συμπεφωνημένων», γράφει ο Λέων Κουκούλας σε άρθρο του στην εφημερίδα «Η Μάχη», στο φύλλο της στις 30/12/1946.

Μετά από την απογοήτσή του Ν. Καζαντζάκη από την Αγγλία ακολουθεί η πρόσκληση της Γαλλικής κυβέρνησης την οποία και αποδέχεται. Έτσι διαμέ-

νει πλέον στο Παρίσι και καθώς οι ελληνικές αρχές αρνούνται να αναnevώσουν το διαβατήριό του, τον αναγκάζουν ουσιαστικά να μείνει μακριά από την Ελλάδα μέχρι και το θάνατό του το 1957. Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα της συνέντευξης που έδωσε ο Ν. Καζαντζάκης στον Β. Γεωργίου, όπου και φωτίζονται οι λόγοι της απογοήτσης του μεγάλου συγγραφέα και στοχαστή από τους Άγγλους. Τα γεγονότα που παρουσιάζονται εξηγούν σ' ένα βαθμό την εχθρότητα του μετεμφυλιακού κράτους απέναντί του. Η συνέντευξη δόθηκε στο Παρίσι για την εφημερίδα «Ο Ρίζος της Δευτέρας» και δημοσιεύτηκε στις 16/12/1946. Είπε λοιπόν ο Νίκος Καζαντζάκης:

«Όταν με κάλεσε το Βρετανικό Συμβούλιο ως λογιότυπο να επισκεφτώ και να μελετήσω την μεταπολεμική Αγγλία, μου δηλώθηκε ότι κατά το διάστημα της παραμονής μου εκεί σύμφωνα με την καθιερωμένη αρχή, δεν θα έπρεπε να αναμιχθώ στα πολιτικά πράγματα. Εγώ δήλωσα ότι δεν πρόκειται να παραβιάσω την καθιερωμένη αυτή αρχή. Και πραγματικά σ' όλο το διάστημα της παραμονής μου δεν έκανα καμιά ενέργεια που θα μπορούσε να θεωρηθεί για πολιτική ανάμιξη.

Δυο γεγονότα που μεσολάβησαν, αν και είχαν πολιτικό χαρακτήρα, δεν ήταν όμως και παραβίαση της καθιερωμένης αρχής. Το πρώτο είναι η πρόσκληση που έκανε ο υφυπουργός των Εξωτερικών Μακ Νηλ. Ο Άγγλος υφυργός με παρακάλεσε να του εξηγήσω τις απόψεις μου για την κατάσταση στην Ελλάδα. Του δήλωσα με πλήρη ειλικρίνεια αυτό που πίστευα και πιστεύω, ότι δηλαδή δεν υπάρχει άλλη λύση στο ελληνικό πρόβλημα παρά ο σχηματισμός Οικουμενικής κυβέρνησης με τη συμμετοχή του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ότι η κυβέρνηση αυτή πρέπει να εφαρμόσει πολιτική κατευνασμού και συμφιλίωσης. Με ρώτησε ο Μακ Νηλ ποια είναι κατά τη γνώμη μου η δύναμη του ΚΚΕ. Απάντησα: Τουλάχιστον 30%. Ο Άγγλος υφυργός το αμφισβήτησε αυτό και μου είπε ότι κατά τις δικές του πληροφορίες που στηρίζονται σε αντικειμενικές εκθέσεις, η δύναμη του ΚΚΕ δεν είναι μεγαλύτερη από 5%. Διαπίστωσα έτσι ότι οι εκτιμήσεις του κ. Μακ Νηλ ήταν διαμετρικά αντίθετες από τις δικές μου.

Το δεύτερο γεγονός ήταν ο χαιρετισμός που έστειλα στην Ελλάδα κατά τις παραμονές του δημοψηφίσματος διαμέσου της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας, όπου τόνιζα ότι ο Ελληνικός λαός ύστερα από τη δοκιμασία του Μεταξά και την ακόμα μεγαλύτερη δοκιμασία της Κατοχής δε μπορεί να ανεχθεί να του επιβάλλουν ένα νεοφασιστικό καθεστώς.

Το Βρετανικό Συμβούλιο μετά τη συνομιλία μου με τον Μακ Νηλ με κάλεσε και μου ζήτησε εξηγήσεις γιατί παραβίασα την υπόσχεση να μην αναμιχθώ στα πολιτικά πράγματα. Απάντησα ότι καμιά πρόταση πολιτικής δεν έκανα αναπτύσσοντας τις ιδέες μου στον

υφυπουργό των Εξωτερικών ή στέλνοντας τον χαιρετισμό μου στην Ελλάδα. Εδύλωσα ακόμα ότι η πρόσκληση του Βρετανικού Συμβουλίου και η φιλοξενία μου στην Αγγλία δε μπορούσε να σημαίνει ότι απαλοτρίωσα τις ιδέες μου και τις αντιλήψεις μου κι όχι μόνο εγώ αλλά κανείς Έλληνας πατριώτης, κανείς ελεύθερος άνθρωπος δε μπορούσε να ανεχθεί να πουλήσει δηλαδή την ιδεολογία του για ένα ταξίδι μελέτης ή για οτιδήποτε άλλο.

Με τον Αγγλικό λαό είμαστε φίλοι. Τα παράπονά μας στρέφονται εναντίον της επίσημης αγγλικής πολιτικής, που υποστηρίζει το νεοφασισμό. Άλλος τρόπος δεν υπάρχει παρά η αποχώρηση του αγγλικού στρατού από την Ελλάδα.»

Οι Άγγλοι τον αποθέωσαν προπολεμικά, τον κατεδίωξαν μεταπολεμικά. Οι ελληνικές κυβερνήσεις τις οποίες είχε υπηρετήσει είτε επιδιώκοντας τον επαναπατρισμό των ομογενών προσφύγων είτε λειτουργώντας σαν μεσολαβητής ανάμεσα στη Δεξιά και την Αριστερά, με σκοπό να σταματήσει ο αιματηρός εμφύλιος στη χώρα μας, τον αντιμετώπισαν εχθρικά. Η αριστερά πότε τον έβριζε και πότε τον υιοθετούσε. Οι Χριστιανοί κι οι πατριώτες του τον αγάπησαν, οι κεφαλές της εκκλησίας τον αντιμετώπισαν με εχθρότητα.

Πολλές φορές λέγεται ότι ο Καζαντζάκης αφορίστηκε από την Εκκλησία. Εγώ απ' όσο ξέρω αυτό δεν έγινε. Ξέρω ότι πολλά δεν θα έπρεπε να συμβούν. Το '52, '53 η Εκκλησία της Ελλάδας είχε αναθέσει σε μια επιτροπή μητροπολιτών να διαβάσουν τα έργα του και να αναφερθούν τα πορίσματα γ' αυτού. Εντωμεταξύ όμως πέθανε ο Καζαντζάκης και δεν έγινε κρίση, δεν ξέρω άλλες λεπτομέρειες. Απ' όσο ξέρω δεν άκουσα ποτέ ούτε το πόρισμα. Δεν είναι σωστό να τον θεωρούν άθεο ούτε να κατηγορούν την Εκκλησία ότι τον αφορίσει. Ο Καζαντζάκης είχε πλευρές που θα μπορούσε κανείς να πει-αν πάρει μεμονωμένες φράσεις-ότι αυτό δεν είναι χριστιανικό, αλλά αν πάρει κανείς σαν σύνολο τις σκέψεις του δεν μπορεί να πει τέτοιο πράγμα, ανέφερε στην ομιλία του ο Ειρηνάιος Γαλανάκης, ένας από τους πιο μεγάλους και σημαντικούς ιεράρχες, στο επιστημονικό συνέδριο που έγινε το 1997 στα Χανιά.

Ο Καζαντζάκης ταξίδεψε πάνω απ' την άβυσσο, αφήνοντας παρακαταθήκη το ελεύθερο πνεύμα, το πάθος για την έρευνα, την ανάγκη να πλησιάσει κανείς την δική του καρδιά, τη δική του ψυχή και να βρει τη δύναμη, «να κυνηγήσει το αδύνατο».

Ο Καζαντζάκης δεν μπαίνει σε πλαίσια και ερμηνείες. Δεν χωράει σε καλούπια. Τα καλούπια, για μια αδάμαστη ψυχή, σαν τη δική του, είναι δεσμά. Ακόμα κι αυτά όμως δεν μπορούν να φυλακίσουν τον Κρητικό του κόσμο, τον άνθρωπο που πέταξε σαν «το πουλί πάνω από την άβυσσο», όπως σοφά είχε πει ο Ειρηνάιος Γαλανάκης.

*συγγραφέας